

УДК 347.763

СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН ІЗ НАДАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ

Ірина ЛУКАСЕВИЧ-КРУТНИК,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права, міжнародних відносин та дипломатії
Тернопільського національного економічного університету,
докторант Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України

АНОТАЦІЯ

Наукова стаття присвячена дослідженню структури механізму правового регулювання договірних відносин, які опосередковують надання транспортних послуг. У ній вивчаються різні точки зору теоретиків права та цивілістів щодо побудови механізму правового регулювання загалом та механізму правового регулювання договірних відносин зокрема. На підставі проведеного аналізу визначено структуру механізму правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг та охарактеризовано його елементи.

Ключові слова: механізм правового регулювання, договірні відносини з надання транспортних послуг, елементи механізму правового регулювання, нормативне регулювання, договірне регулювання.

STRUCTURE OF MECHANISM OF LEGAL REGULATION OF CONTRACTUAL RELATIONSHIPS WITH TRANSPORT SERVICES

Iryna LUKASEVYCH-KRUTNYK,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International law,
International Relations and Diplomacy of the Faculty of Law of Ternopil National Economic University,
Doctoral student of the Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after F.G. Burchak
of National Academy of Legal Sciences of Ukraine

SUMMARY

Scientific article investigates the structure of the mechanism of regulation of contractual relations that mediate provision of transport services. It examines the various points of view of the theorists of law and civilians in relation to the construction of the legal regulation mechanism in general and the mechanism of legal regulation of contractual relations in particular. Based on the analysis, the structure of the mechanism of legal regulation of contractual relations with the provision of transport services and its elements have been determined.

Key words: mechanism of legal regulation, contractual relations for the provision of transport services, elements of the legal regulation mechanism, regulatory regulation, contractual regulation.

Постановка проблеми. Механізм правового регулювання відносин – це не нова категорія в доктрині цивільного права. Однак в юридичній літературі наголошується на недостатності наукового осмислення процесів, пов'язаних із аналізом сфери врегульованих положеннями цивільного права особистих немайнових та майнових відносин, що свідчить про потребу нового наукового осмислення цієї проблематики [1, с. 117]. Тому протягом останнього десятиліття тематика механізму правового регулювання отримала нове життя в перегляді її крізь призму окремих видів цивільних відносин.

Актуальність теми дослідження зумовлюється тим, що з набранням чинності Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом транспорт визначено однією з пріоритетних сфер, де здійснюватиметься максимальне наближення національного законодавства до норм Європейського Союзу. Тому ґрунтовного теоретичного осмислення потребує механізм правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг.

Стан дослідження. Механізм правового регулювання суспільних відносин як загальнотеоретичне поняття вивчалось багатьма науковцями та практиками, серед яких: М.Г. Александров, С.С. Алексєєв, В.М. Горшенєв, А.В. Коструба, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць, В.В. Мазур, С.В. Невестюк, М.Д. Пленюк, О.Ф. Скакун, Р.Б. Шишка,

В.Л. Яроцький та інші. В українській доктрині цивільного права достатньо уваги приділено аналізу особливостей механізмів правового регулювання окремих видів цивільних відносин, зокрема договірних (С.О. Погрібний), оренди (І.Р. Калаур), підряду (А.Б. Гриняк), послуг (Н.В. Федорченко), деліктних (О.О. Отраднава) та ін. Водночас на сьогодні малодослідженою залишається тематика механізму правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг.

Метою і завданням наукової статті є дослідити структуру механізму правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг та охарактеризувати її елементи.

Виклад основного матеріалу. Вперше термін «механізм» в юридичній літературі застосував до правового регулювання М.Г. Александров [2, с. 183]. Проте структуру механізму правового регулювання розробив С.С. Алексєєв, який, роздумуючи над цією проблематикою, змінював свої погляди декілька раз. Спочатку, на думку науковця, механізм правового регулювання містив три основні елементи (або частини): юридичні норми, правовідносини й акти реалізації суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. Згодом вчений зазначав, що є ще два неосновних елементи – нормативні юридичні акти, правосвідомість та правова культура. Але у своїх останніх роботах С.С. Алексєєв

вирізняє в механізмі правового регулювання три основних ланки: юридичні норми – основу правового регулювання; правові відносини, зокрема суб'єктивні права та юридичні обов'язки їх учасників; акти реалізації прав та обов'язків. Крім трьох обов'язкових, дослідник виокремлює четверту ланку, яка лише в деяких випадках включається до механізму правового регулювання – це акти застосування права. Окремими додатковими елементами цього механізму є індивідуальні акти, правоположення практики тощо [3, с. 35, 48, 61].

Такі напрацювання знайшли свій розвиток у сучасній теорії права, де на сьогодні зустрічаються різні наукові погляди щодо структури механізму правового регулювання. Так, більшість розробників загальної теорії права мають спільну позицію щодо віднесення до механізму правового регулювання таких елементів, як правова норма, правовідносини, акти реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, а також акти застосування права [4, с. 216; 5, с. 442–443]. Поряд із зазначеними елементами одні науковців включають до структури механізму правового регулювання юридичний факт (фактичний склад), що видається абсолютно обґрунтованим [6, с. 7; 7, с. 607]. Інші дослідники включають також такі елементи, як: правотворчість, правосвідомість та (або) правова культура, законність, правопорядок, акти тлумачення правових норм, нормативно-правові акти тощо [8, с. 168–169; 9, с. 263; 10, с. 8].

Намагаючись поєднати різні точки зору, в юридичній літературі часто пропонують два способи (підходи) визначення структури механізму правового регулювання. Перший із них – широкий підхід, відповідно до якого означений механізм охоплює значну сукупність елементів, що приймають участь у процесі впорядкування суспільних відносин: 1) норми права; 2) нормативно-правовий акт; 3) юридичні факти; 4) правовідносини; 5) тлумачення; 6) реалізація права; 7) законність; 8) правосвідомість; 9) правова культура; 10) правомірна поведінка; 11) протиправна поведінка; 12) юридична відповідальність. Другий спосіб визначення елементної будови механізму правового регулювання є вузьким та включає в себе лише ті елементи, які складають основу регулятивної функції права. До них відносять: 1) норми права; 2) нормативно-правові акти; 3) правовідносини; 4) реалізацію права; 5) законність [11, с. 8; 12, с. 307].

Зустрічаються й інші точки зору. Однією з них є запропонований поділ елементів механізму правового регулювання на обов'язкові протягом усього регулювання, обов'язкові на відповідних стадіях регулювання та факультативні. Так, до обов'язкових елементів механізму правового регулювання, які діють протягом усього регулювання, відносять: правосвідомість (ідеологічно, духовно забезпечує процес правового регулювання) та законність (гарантує реальність здійснення регулятивного процесу). До обов'язкових елементів механізму правового регулювання на його відповідних стадіях відносять: норми права (моделюють, регламентують суспільні відносини); нормативно-правові акти («організують» зміст правових норм, виражають їх зовні, забезпечують набуття ними чинності); юридичні факти (породжують, змінюють або припиняють суб'єктивні юридичні права і обов'язки персоніфікованих суб'єктів); правовідносини (конкретизують взаємні юридичні права та обов'язки персоніфікованих суб'єктів); акти тлумачення (з'ясування) змісту правових норм; акти реалізації суб'єктивних юридичних прав і обов'язків. До факультативних елементів належать: інтерпретаційно-правові акти (забезпечують однакове розуміння змісту правових норм); акти застосування правових норм (забезпечують владну організацію правовідносин між правореалізаторами) [13, с. 156].

Очевидно, варто погодитись із висловленою в юридичній літературі точкою зору, що намагаючись включити в структуру механізму правового регулювання, а відтак й механізму цивільно-правового регулювання майже всі явища правової дійсності в цілому не можна вважати правильним. Зокрема, нівелюється значення механізму цивільно-правового регулювання як інструменту, що забезпечує регулятивний вплив цивільно-правової норми на відповідні цивільні відносини, оскільки в його структуру включаються зовсім різні за своєю природою правові явища, які безпосередньо не задіяні в цивільно-правовому регулюванні і, відповідно, не мають регулятивного потенціалу. Така ситуація призводить до того, що розминаються межі поняття механізму цивільно-правового регулювання. Виникає проблема його співвідношення з іншими правовими категоріями, зокрема правовою системою. Це в кінцевому підсумку може породити питання щодо взагалі доцільності використання в науковому обігу категорії «механізм цивільно-правового регулювання» [14, с. 76].

Відсутність єдиної точки зору щодо структури механізму правового регулювання в теорії права знаходить своє відображення в цивілістичній доктрині. Класично до структури механізму правового регулювання цивільних відносин включають: цивільно-правову норму, юридичні факти, цивільні правовідносини, акти реалізації суб'єктивних цивільних прав та юридичних обов'язків, акти застосування права [15, с. 75; 16, с. 274]. Проте окремі цивілісти не вважають акти застосування права елементом механізму цивільно-правового регулювання, розглядаючи їх як особливу форму реалізації [17, с. 14–22]. Ряд дослідників приватних відносин як елемент механізму правового регулювання визнають захист суб'єктивних цивільних прав та інтересів [18, с. 89; 19, с. 49; 20, с. 52]. У цивілістичній літературі також висловлюється пропозиція як додатковий елемент механізму цивільно-правового регулювання розглядати цивільну відповідальність [20, с. 51; 21, с. 124].

Найбільш повне обґрунтування необхідності збереження категорії «механізм правового регулювання» в науковому інструментарії дослідження теоретичних проблем правового регулювання цивільних відносин здійснив О.С. Погрібний. На його думку, до елементів механізму правового регулювання цивільних і, зокрема, договірних відносин належать: норми цивільного права; юридичні факти, що передбачені нормами цивільного права; суб'єктивні юридичні права та обов'язки в договірних зобов'язаннях, що також передбачені нормами цивільного права і які отримують суб'єкти правовідносин, що виникли на підставі згаданих юридичних фактів; здійснення суб'єктивних юридичних прав та виконання суб'єктивних юридичних обов'язків; захист порушених цивільних прав та інтересів. Характеризуючи запропоновану структуру, науковець зазначає, що такий елемент механізму правового регулювання договірних цивільних відносин, як захист цивільних прав та інтересів його учасників, є необов'язковим (факультативним) у структурі такого механізму, оскільки він з'являється лише за необхідності вирівнювання викривленого розвитку правового регулювання цивільних договірних відносин із метою приведення їх у відповідність до норм договірної або статутної права [22, с. 8].

Загалом із висловленою точкою погоджується та розвиває її у своїх працях Н.В. Федорченко. Вивчаючи механізм правового регулювання всіх договірних відносин із надання послуг, науковець наводить свій перелік елементів механізму правового регулювання договірних відносин із надання послуг: а) норми цивільного права або пропонувані сторонами договору про надання послуг умови; б) юридичні факти; в) виникнення прав та обов'язків (правовідносини), що виникають на підставі норм цивільного

права та з договорів про надання послуг; г) поведінка учасників правовідносин щодо надання послуг із реалізації їх суб'єктивних прав та обов'язків, закладених у правових нормах та визначених волею замовника та виконавця; г) захист закладених у правових нормах і визначених волею замовника та виконавця суб'єктивних цивільних прав та законних інтересів за умови їх порушення (доповнюється такою важливою складовою як цивільна відповідальність) [20, с. 40, 52].

Керуючись доробками теоретиків права та цивілістів, спробуємо охарактеризувати структуру механізму правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг.

Безумовно, першим елементом у механізмі правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг є норми цивільного права та створені сторонами умови договору про надання транспортних послуг. Зазначене формулювання підкреслює диспозитивність цивільного права і наголошує на важливості не лише цивільно-правової норми як основи механізму цивільно-правового регулювання, але й можливість сторін, керуючись принципом свободи договору, на власний розсуд створювати правила поведінки, закріпивши їх як умови договору.

У цьому контексті доцільно згадати слова В.Л. Яроцького, який вважає, що основна специфіка механізму правового регулювання полягає у використанні для забезпечення його перманентного регулятивного впливу на приватно-правову сферу положень двох регулятивних рівнів – нормативного і піднормативного. Піднормативний рівень становлять положення, що забезпечують індивідуальне регулювання [23, с. 22].

В юридичній літературі немає єдиної назви цих двох рівнів правового регулювання. Так, О.С. Погрібний зазначає, що договірні цивільні відносини регулюються за допомогою двох способів їх регулювання: договірною та державною (статутною) [22, с. 12]. На думку А.Б. Гриняка, ці два підрівні можна назвати нормативним та індивідуальним [24, с. 16]. Інші назви пропонує М.М. Сибільов. Він вважає, що існують дві базові моделі правового регулювання договірних відносин — внутрішнє регулювання (саморегулювання) та зовнішнє (імперативне, державне регулювання) [25, с. 58].

Звичайно, кожна точка зору має право на існування. Тому вважаємо за доцільне назвати два рівні регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг: нормативний та договірний. Такі назви, на нашу думку, є найбільш вдалим, оскільки відображають змістове навантаження. Нормативний рівень вказує на врегулювання відносин відповідними нормами цивільного права. Договірний рівень свідчить про можливість сторін врегулювати відносини в змісті договору.

Нормативний рівень механізму правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг визначений передусім нормами Конституції України, що є основою цивільного законодавства України, а також нормами основного акту цивільного законодавства – ЦК України та інших актів цивільного законодавства України – законів і підзаконних актів (відповідно до ст.4 Цивільного кодексу України від 16 січня 2013 р.).

Особливістю нормативного рівня механізму правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг є надзвичайно велика кількість нормативно-правових актів України, система яких побудована за галузевим критерієм залежно від виду транспорту, яким здійснюється надання таких послуг. Крім того, значна частина норм міститься в міжнародних нормативно-правових актах – договорах та конвенціях, які присвячені регулюванню окремих видів транспорту. У зв'язку з набранням чинності Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Сою-

зом та прийняттям Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. національне законодавство повинно бути приведено у відповідність до законодавства ЄС, що, відповідно, передбачає імплементацію актів законодавства ЄС у сфері надання транспортних послуг.

Правовому регулюванню договірних відносин із надання транспортних послуг присвячені норми Глави 64 та 65 Цивільного кодексу України – «Перевезення» (ст.ст. 908–928) та «Транспортне експедирування» (ст.ст. 929–935), а також Глави 32 Господарського кодексу України – «Правове регулювання перевезення вантажів» (ст.ст. 306–316). Одночасне прийняття двох кодифікованих актів приватного права спричинило досі не вичерпану дискусію щодо дуалізму приватного права. Із цього приводу Р.А. Майданик вдало підкреслює: «Теза щодо одночасного існування ГК і ЦК загалом негативно оцінюється в науці цивільного права, що ґрунтується на розумінні цивільного права як первинної (базової) галузі права, з властивим їй самостійним предметом і методом правового регулювання, які в сукупності не притаманні іншим галузям права. Та чи інша відокремлена сфера суспільних відносин може бути предметом лише однієї галузі права. Суб'єкти господарювання діють у сфері майнових відносин за принципом диспозитивності, тобто рівності сторін, що характерно для предмету і методу галузі цивільного права. Тому суб'єкти господарювання у відносинах юридичної рівності є суб'єктами цивільного права» [26, с. 7].

Цивільний кодекс України не містить окремого параграфу, присвяченого загальним положенням про перевезення, як це виокремлено щодо купівлі-продажу, найму (оренди), підяду. Очевидно, це пов'язано з тим, що договір перевезення опосередковує надання транспортних послуг, а загальні положення про послуги виокремлені в Главі 63 ЦК України. Так, відповідно до ч. 2 ст. 901 ЦК України положення цієї глави можуть застосовуватись до всіх договорів про надання послуг, якщо це не суперечить суті зобов'язання.

Цивільний та Господарський кодекси не є єдиними кодифікованими актами, які регулюють договірні відносини з надання транспортних послуг. Особливості перевезення окремими видами транспорту визначені спеціальним законодавством у цій сфері, зокрема транспортними кодексами та статутами, законами, іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них. До транспортних кодексів належать Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 р. та Кодекс торгівельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. До транспортних статутів відносять: Статут залізниць України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р., а також досі залишаються чинними на території України Статут внутрішнього водного транспорту СРСР, затверджений постановою Ради Міністрів СРСР від 15 жовтня 1955 р., та Статут автомобільного транспорту УРСР, затверджений постановою Ради Міністрів СРСР від 27 червня 1969 р. Очевидно, такі норми є застарілими та потребують перегляду. Наявність застарілих актів значно ускладнює регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг у сучасних умовах.

До інших законів, які регулюють договірні відносини з надання транспортних послуг, можна віднести: Закон України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 р., Закон України «Про залізничний транспорт» від 4 липня 1996 р., Закон України «Про автомобільний транспорт» від 5 квітня 2001 р., Закон України «Про міський електричний транспорт» від 29 червня 2004 р., Закон України «Про перевезення небезпечних вантажів» від 06 квітня 2000 р. та ін.

Договірні відносини з надання транспортних послуг регулюються також правилами, які згідно із ч. 2 ст. 908 Цивільного кодексу України приймаються відповідно до транспортних кодексів та статутів, законів, інших нормативно-правових актів. До таких правил відносять: Правила перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України, затверджені наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 27 грудня 2006 р., Правила надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р., Правила супроводження в контрольованих зонах авіапідприємств матеріальних цінностей і пасажирів, затверджені наказом Державного департаменту авіаційного транспорту від 11 червня 1996 р., Правила перевезення вантажів автомобільним транспортом в Україні, затверджені наказом Міністерства транспорту України від 14 жовтня 1997 р., Правила повітряних перевезень пасажирів і багажу, затверджені наказом Міністерства інфраструктури України від 30 листопада 2012 р., Правила повітряних перевезень вантажів, затверджені наказом Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації від 14 березня 2006 р. та ін.

Під час характеристики нормативного рівня механізму правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг варто зауважити, що сфера договірних відносин – транспорт – забезпечує регулювання як приватних, так і публічних інтересів. Це зумовлює наявність у відповідних нормативно-правових актах не лише диспозитивних, але й значної кількості імперативних норм.

Про наявність договірної рівня в механізмі правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг свідчить положення абз. 2 ч. 2 ст. 908 ЦК України, відповідно до якого умови перевезення вантажу, пасажирів і багажу окремими видами транспорту, а також відповідальність сторін щодо цих перевезень встановлюються договором, якщо інше не встановлено Цивільним кодексом, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них.

Основою договірної рівня механізму регулювання відносин із надання транспортних послуг є норми ст. 6 ЦК України. Так, сторони мають право врегулювати в договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами, або ж укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства (так звані непоіменовані договори). Сторони також можуть у договорі відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд. При цьому законодавець визначає межі такої дозволеності: сторони в договорі не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

Другим елементом механізму правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг є юридичні факти. У теорії юридичні факти – це визначені нормами цивільного права життєві обставини, з якими пов'язані виникнення, зміна чи припинення відносин, у даному випадку – договірних відносин із надання транспортних послуг. Юридичні факти мають свої ознаки: 1) знаходять свій вияв в обставинах або подіях матеріального світу і пов'язані з їх наявністю або відсутністю; 2) передбачені прямо або опосередковано в даному випадку нормами цивільного права; 3) викликають передбачені законом, зокрема Цивільним кодексом України, юридичні наслідки.

Як влучно зазначає Н.С. Кузнецова, саме через юридичні факти здійснюється переведення загальнообов'язкових правил поведінки з нормативної площини у сферу конкретних суспільних відносин, саме вони «запускають» процес реалізації суб'єктивних прав та обов'язків, створюючи правовідносини [27, с. 152].

Основні юридичні факти, які можуть виступати підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, закріплені в ст. 11 ЦК України. Спробуємо розглянути підстави виникнення договірних відносин із надання транспортних послуг крізь призму загальноновизначеної класифікації юридичних фактів. Так, за вольовою ознакою юридичні факти поділяються на юридичні дії та юридичні події. У статті 11 ЦК України більшість зазначених підстав є юридичними діями. Юридичні дії є зовнішніми обставинами, які пов'язані з вольовою поведінкою суб'єкта правовідносин та характеризуються як зовнішній прояв його волі і свідомості. Залежно від відповідності виявленої волі нормам права юридичні дії, у свою чергу, поділяються на правомірні, тобто такі, що відповідають вимогам норм права, або неправомірні, тобто такі, що не відповідають вимогам норм права. Прикладом правомірної юридичної дії є договір про надання транспортних послуг – договір перевезення. Прикладом неправомірної юридичної дії є порушення прав іншої сторони договору про надання транспортних послуг, тобто вчинення цивільного правопорушення.

Очевидно, договір про надання транспортних послуг відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні механізму правового регулювання, виконуючи функцію і регулятора відносин, і юридичного факту. Договір «універсально виступає як активний елемент механізму правового регулювання» [28, с. 18].

Окрім зазначеної вище класифікації, правомірні дії поділяються залежно від моменту спрямованості волі особи на юридичні наслідки. На підставі цього критерію здійснюється поділ на юридичні вчинки та юридичні акти. Юридичними актами як підставами виникнення договірних відносин із надання транспортних послуг, що зазначені в ст. 11 ЦК України, є рішення суду (ч. 5) та акти цивільного законодавства (ч. 3). Прикладом останнього є виникнення договірних відносин із надання транспортних послуг на підставі вказівки закону про пільгове перевезення пасажирів.

Договірні відносини з надання транспортних послуг можуть виникати також на підставі юридичних подій (відповідно до ч. 6 ст. 11 ЦК України). Ними є обставини або явища, виникнення, дія і припинення яких не залежить від волі учасників договірних відносин із надання транспортних послуг, але з виникненням яких настають певні правові наслідки (наприклад, форс-мажорні обставини).

Юридичні факти відіграють важливу роль у механізмі правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг, вони поєднують норми права з реальними суспільними відносинами. За їх допомогою життєві обставини набувають юридичного значення, і таким чином створюються договірні правовідносини з надання транспортних послуг, які є наступним, третім елементом механізму правового регулювання.

Договірні правовідносини з надання транспортних послуг побудовані за класичною для правовідносин схемою: суб'єкти, об'єкт та зміст. Оскільки вказані відносини є цивільними, то до суб'єктів відносин застосовується спеціальна встановлена нормами цивільного права назва – «учасники» (ст. 2 ЦК України). Учасники таких відносин повинні бути юридично рівними та з майновою самостійністю. Залежно від виду договірних відносин із надання транспортних послуг назви учасників можуть відрізнятися (наприклад, у договірних відносинах перевезення пасажирів – «перевізник» та «пасажир»,

у договірних відносинах перевезення багажу – «перевізник», «відправник», «одержувач»). Об'єктом є те, з приводу чого виникає і здійснюється діяльність, а саме – транспортна послуга. Основним юридичним змістом правовідносин є суб'єктивні права і суб'єктивні обов'язки учасників правовідносин, які кореспондують між собою. Суб'єктивне юридичне право учасника договірних відносин із надання транспортних відносин є видом і мірою можливої (або дозволеної) поведінки учасника цих відносин, яке встановлено нормами цивільного права чи умовами договору для задоволення його інтересів і забезпечується державою. Тоді як суб'єктивний юридичний обов'язок – це вид і міра належної (або необхідної) поведінки учасника договірних відносин із надання транспортних відносин, що встановлена нормами цивільного права чи умовами договору для задоволення інтересів правомочної особи і забезпечується державою.

Виникнення суб'єктивних цивільних прав та юридичних обов'язків, що становлять юридичний зміст договірних правовідносин із надання транспортних послуг, створюють основу для четвертого елементу структури механізму правового регулювання – актів реалізації суб'єктивних цивільних прав та обов'язків учасників договірних відносин із надання транспортних послуг, тобто дій цих суб'єктів у межах приписів відповідних правових норм.

При цьому доцільно відзначити, що реалізація прав та обов'язків відбувається не окремо, а в межах цивільних правовідносин. В юридичній літературі вказується, що зміст будь-яких правовідносин поділяється на юридичний (самі суб'єктивні цивільні права та юридичні обов'язки) та фактичний (дії щодо реалізації суб'єктивних цивільних прав та обов'язків) зміст. Тому цивільні правовідносини є ніби універсальним елементом механізму цивільно-правового регулювання [29, с. 79].

Окрім зазначених вище обов'язкових елементів механізму правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг, у випадку виникнення необхідності вирівнювання викривленого розвитку правового регулювання таких відносин у структурі механізму може з'явитись додатковий (факультативний) елемент – захист цивільних прав та інтересів його учасників.

Окрема дискусія висвітлюється в науковій літературі щодо доцільності чи недоцільності віднесення до механізму правового регулювання такої складової частини, як цивільна відповідальність. Так, Р.Б. Шишка, констатує певні прогалини в загальних положеннях про регулювання цивільних правовідносин, вказує на невизначеність місця цивільної відповідальності в структурі елементів механізму цивільно-правового регулювання. Щоправда, слід зазначити, що такий елемент стосується лише відносин правовідносин. Тобто вказана конструкція визначально не розрахована на захист суб'єктивних прав потерпілих в абсолютних правовідносинах [30, с. 514]. Проте така позиція, на нашу думку, потребує додаткових аргументів на свою користь.

Висновки. Наведене вище дослідження механізму правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг дозволяє зробити висновок про належність до його структури таких елементів: 1) норми цивільного права або створювані сторонами умови договору про надання транспортних послуг; 2) юридичні факти, з якими пов'язані виникнення, зміна чи припинення договірних відносин із надання транспортних послуг; 3) договірні правовідносини з надання транспортних послуг; 4) акти реалізації суб'єктивних цивільних прав та обов'язків учасників договірних відносин із надання транспортних послуг, тобто дій цих суб'єктів у межах приписів відповідних правових норм; 5) захист суб'єктивних цивільних прав та законних інтересів учасників договірних відносин із надання транспортних послуг за умови їх порушення.

Список використаної літератури:

1. Харьковская цивилистическая школа: в духе традиций: монография / Под ред. И.В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2011. 296 с.
2. Александров Н.Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма. М.: Госюриздат, 1961. 271 с.
3. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. М.: Юридическая литература, 1966. 188 с.
4. Алексеев С. С. Теория права. М.: Издательство БЕК, 1995. 320 с.
5. Теория государства и права: учебник для вузов / Под ред. проф. М.М. Рассолова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2012. 735 с.
6. Кархут О.Я. Механизм правового регулирования суспільних відносин у сфері освіти: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2014. 21 с.
7. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М.: Юрист, 1997. 672 с.
8. Рабінович П.М. Основы загалльної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.
9. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. 2-ге видання. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
10. Черкас М.С. Функції правосвідомості в механізмі правового регулювання: автореф. дис.... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 18 с.
11. Тарахович Т.І. Механизм правового регулювання: теоретико-правові аспекти. Правова держава. Вип. 13. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. С. 105–106.
12. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
13. Рабінович П.М. Основы загалльної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. К.: Атіка, 2001. 176 с.
14. Мазур В. Проблема визначення структури механізму цивільно-правового регулювання. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 2. С. 75–80.
15. Гиль Е.В. Механизм гражданско-правового регулирования возмещения вреда жизни или здоровью сотрудников полиции. Психопедагогика в правоохранительных органах. 2012. № 2. С. 73–75.
16. Яроцький В.Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції): монографія. Х.: Право, 2006. 544 с.
17. Отрадна О.О. Проблеми вдосконалення механізму цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2014. 328 с.
18. Гриняк А.Б. Структура механізму правового регулювання підрядних договірних відносин. Вісник Академії адвокатури України. 2012. Число 2(24). С. 89–95.
19. Погрібний С.О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: монографія. К.: Правова єдність, 2009. 304 с.
20. Федорченко Н.В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2015. 328 с.
21. Шишка Р.Б. Механизм правового регулювання перевезень. Юридичний вісник. 2014. № 3(32). С. 120–125.
22. Погрібний С.О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. К., 2009. 50 с.
23. Яроцький В.Л. Характеристика основних стадій механізму цивільно-правового регулювання. Право України. 2010. № 12. С. 18–24.
24. Гриняк А.Б. Теоретичні засади правового регулювання підрядних зобов'язань в цивільному праві України: моно-

графія. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. 374 с.

25. Сібільов М.М. Співвідношення актів цивільного законодавства і договору та базові моделі регулювання договірних відносин за чинним Цивільним кодексом України. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 4. С. 56–61.

26. Майданик Р. А. Система права України: пошук оптимальної моделі. К.: АПрН України; Київський регіон; Центр, 2009. 36 с.

27. Кузнєцова Н.С. Вдосконалення механізму правового регулювання цивільних відносин в Україні. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті В.П. Маслова «Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства», 25 лютого 2011 р. Харків, 2011. С. 152–154.

28. Кузнєцова Н.С. Договір у механізмі регулювання цивільно-правових відносин. Право України. 2012. № 9. С. 12–18.

29. Мазур В. Проблема визначення структури механізму цивільно-правового регулювання. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 2. С. 75–80.

30. Шишка Р.Б. Цивільна відповідальність та цивільно-правова відповідальність. Право та управління. 2011. № 1. С. 512–522.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Лукасевич-Крутник Ірина Степанівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права, міжнародних відносин та дипломатії Тернопільського національного економічного університету; докторант Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Lukasevych-Krutnyk Iryna Stepanivna – Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International law, International Relations and Diplomacy of the Faculty of Law of Ternopil National Economic University; Doctoral student of the Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after F.G. Burchak of National Academy of Legal Sciences of Ukraine

lukru@ukr.net